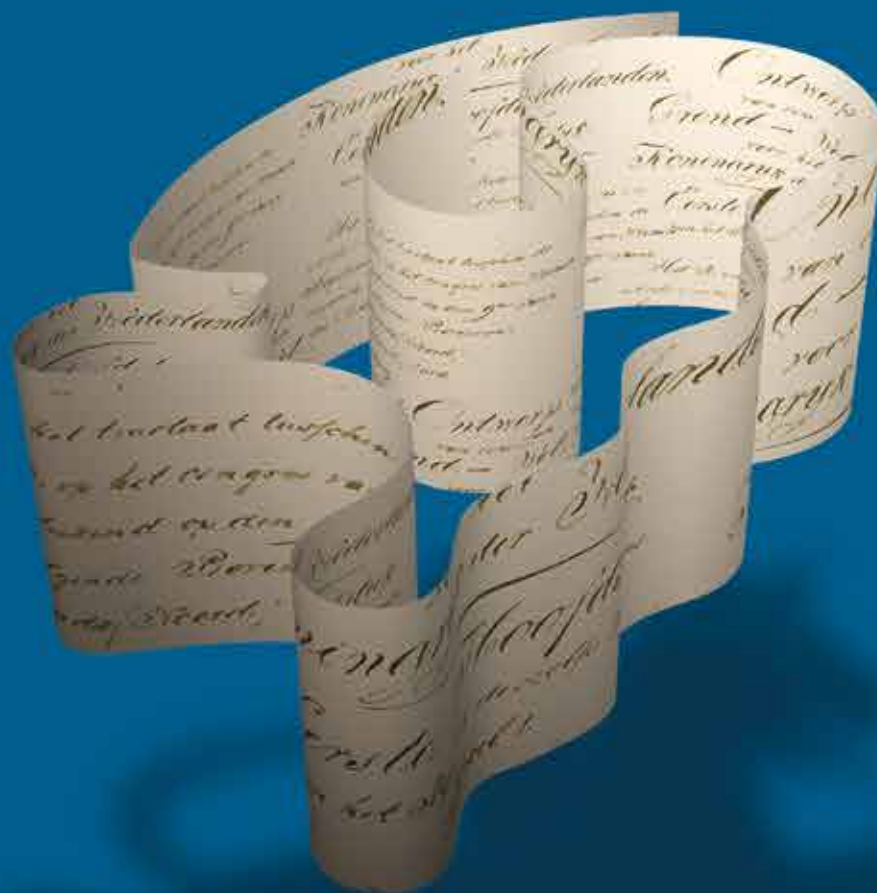

WRR

WETENSCHAPPELIJKE RAAD VOOR HET REGERINGSBELEID

Zes ideeën over de toekomst

REACTIES VAN STUDENTEN OP 'KONINKRIJK DER NEDERLANDEN. CONTOUREN VAN DE DERDE EEUW'

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Zes prikkelende gedachten over de toekomst van Nederland	4
Tom van den Brink & David Schelfhout	6
Matthijs Kleij & Jan Jacob Vogelaar	7
Kauthar Bouchallikht & Peter Buiting	8
Frederiek Pennink & Stijn Pieper	9
Bram de Jongh & Maarten Markus	10
Louise van Gend & Roos Machielse	11

Hoezo somber over de derde eeuw?

Hoe kijken vertegenwoordigers van de nieuwe generatie aan tegen de toekomst van de democratische rechtsstaat en hoe beoordelen zij ontwikkelingen die hierop van invloed zijn? Die vragen speelden een belangrijke rol op het symposium dat de WRR samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) organiseerde op 1 oktober 2015 onder de titel: ‘Koninkrijk der Nederlanden. Contouren van de derde eeuw’.

Twaalf studenten waren uitgenodigd om in vijf minuten puntig te reageren op de voordrachten van zes sprekers, in concreto naar aanleiding van hun bijdragen aan de essaybundel die ter gelegenheid van het symposium verscheen. Met de voorliggende bundeling zijn nu ook de studentenreferaten geboekstaafd. De studenten beoordeelden de toekomstbeelden van de experts als te somber. Zo vinden ze dat de vrijheid te beperkt en te juridisch-maatschappelijk wordt benaderd: de - individuele definitie van - vrijheid is nooit af: laat niet iedereen op dit punt zijn eigen handafdruk na? En leert de ontwikkeling van participatie van burgers in de zorg niet dat werk en zorg van lieverlee in elkaar gaan over lopen? Tegenover de oproep om echt te gaan voor Amsterdam als competitieve wereldstad, waaraan andere steden ondergeschikt zijn, plaatsen ze de Nederlandse traditie van ruimtelijke ordening die steeds weer laat zien hoe we in staat zijn om meerdere leefbare steden te laten floreren.

Maar, zijn de bijdragen van de experts alleen maar somber en die van de studenten louter optimistisch? Zo simpel ligt het niet: In reactie op het betoog van Andreas Kinneging dat de rechtsstaat geen zeker bezit is, merken Tom van den Brink en David Schelfhout bijvoorbeeld op dat het handhaven van de rechtsstaat dynamisch onderhoud vraagt. Als voorbeeld schuiven ze elementen van wat ze “Überdemocratie” noemen naar voren: “Het kan immers best zo gaan dat er andere middelen ontstaan en dat je via sociale media direct je stem kunt laten horen”. Oftewel, de studenten plaatsen hun perspectieven náást die van de inleiders, en er niet per se tegenover.

Zo blijkt de toekomst van het Koninkrijk als democratische rechtsstaat opener dan op het eerste gezicht misschien lijkt. Waarmee eens te meer bewezen wordt dat de geschiedenis een voortgaand debat is, ook die van de verwachte toekomst.

Paul den Hoed en Guido Rijnja

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Buitenhof 34
Postbus 20004
2500 EA Den Haag

Telefoon: +31 (0)70 356 46 00
e-mail: info@wrr.nl
website: www.wrr.nl

Zes prikkelende gedachten over de toekomst van Nederland

200 jaar bestaat het Koninkrijk der Nederlanden. Reden voor de WRR om samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vooruit te kijken. Het gebeurt op het symposium Koninkrijk der Nederlanden: contouren van de derde eeuw. Zes sprekers leveren een bijdrage, zes studentenkoppels geven commentaar. Als voorproefje lichten de studenten het prikkelendste idee uit de lezing van 'hun' spreker toe.

"De rechtsstaat staat in veel opzichten onder druk, de vooruitzichten zijn niet erg hoopgevend"

Andreas Kinneking

"Dat is dus een kanttekening op de ruimere juridische vrijheid die ik eerder zo verheugd constateerde (...) de maatschappelijke discussie kan roet in het eten gooien."

Kustaw Bessems

"Mantelzorgers worden erkend als nieuwe helden die onbaatzuchtig zorgen voor anderen (zie het lintjesbeleid)."

Christien Brinkgreve

"Het is mogelijk de noodzakelijke voorwaarden te schetsen om in 2115 nog steeds zo welvarend te zijn. Deze voorwaarden liggen besloten in de samenhang van technologische vooruitgang en institutionele aanpassing."

Erik Stam

"Als u een kool dwars doorsnijdt, ontvouwt zich een grillig netwerk van lijnen die in elkaar overlopen, maar toch blijven ze concentrisch en gelaagd. Met geopolitiek is het net zo."

Jonathan Holslag

"Het beeld zou wel eens kunnen herinneren aan het laat-zeventiende-eeuwse patroon van dominante Hollandse steden, met Amsterdam als onbetwist middelpunt, en een verarmend platteland dat gedeeltelijk aan de natuur zal worden teruggegeven."

Zef Hemel

David Schelfhout en Tom van den Brink studeren Bestuurs- en organisatiewetenschap in Utrecht. Ze zitten helemaal op een lijn in hun reactie op Andreas Kinneking. "Onze eerste gedachte toen we zijn inleiding lazen was: wat is hij pessimistisch! Maar ook dat we het helemaal met hem eens zijn, dat de rechtsstaat, meer in het bijzonder de liberaal-democratische rechtsstaat, het waard is om te behouden. Daarom vonden we het alletwee heel goed dat hij zegt dat dat niet zómaar gaat. Wij denken desondanks dat er meer hoop is. Misschien zijn er in de toekomst niet per se instituties nodig als politieke partijen. Het kan immers best zo gaan dat er andere middelen ontstaan, dat je via sociale media heel direct je stem kunt laten horen bijvoorbeeld."

Kauthar Bouchallikht en Peter Buiting studeren Bestuurs- en organisatiewetenschap in Utrecht. Ze zijn beiden geïnteresseerd in maatschappelijke ontwikkelingen van het heden, en voor wat daaraan voorafging. "Allebei vonden we het stuk van Bessems eerder een verhaal om op door te gaan dan om in de aanval te gaan. We delen Bessems intentie om onze vrijheden te verdedigen, juist hierom pakken we hem graag aan op de lacunes. We denken dat hij zich richt op de bedreigde vrijheid van de 20ste eeuw, terwijl vrijheid volgens ons steeds verandert. Hij heeft zich moeten vastbijten op een eigen definitie van vrijheid, waar juist de ruzie tussen deze definities vitaal is voor het behoud van zijn en onze vrijheden. Persoonlijke rechten gaan hierdoor voorbij aan de tweedeling in actoren, juridische en maatschappelijke, in het citaat. De rol van het individu, de individuele herdefiniëring van vrijheid, blijft het enige herkenbare in alle vrijheidsdiscussies van Gouden Eeuw tot Derde Eeuw Koninkrijk. De dreigingen in Bessems zijn hiermee juist de uitdagingen die wij elk op moeten nemen. Niemand heeft ooit gezegd dat vrijheid leuk ging worden."

Matthijs Kleij en Jan Jacob Vogelaar studeren Bestuurs- en organisatiewetenschap in Utrecht. Matthijs rondde vorig jaar zijn bachelor af en loopt nu stage bij de Tweede-Kamerfractie van de PvdA, Jan Jacob rondt dit jaar zijn bachelor af. Beiden zijn geïnteresseerd in actief burgerschap en directe democratie, het verhaal van Brinkgreve spreekt hen daarom aan. "Maar we vinden allebei dat het betoog van Brinkgreve wel cynisch is. Je proeft dat ze uitlatingen van de overheid over mantelzorgers etc niet gelooft, en dat ze denkt dat het een verkapte bezuinigingsmaatregel is. Wij zouden de opmerking dat mantelzorgers de nieuwe helden zijn liever letterlijk nemen. Maar we willen daar wel iets aan vastkoppelen. Namelijk een discussie over wat in de toekomst moet worden verstaan onder werk. Op het symposium willen we dat illustreren met een ludieke maatregel. Een overheidsmaatregel als 10 dagen per jaar werken als mantelzorger, betaald door de overheid in plaats van je werkgever. Die gaan we dan bijvoorbeeld De Tien van Christien noemen."

Frederiek Pennink (net afgestudeerd in software studies aan de UVA) en Stijn Pieper (net afgestudeerd in Systems Engineering, Policy Analysis and Management aan de TU Delft) bewegen zich op het snijvlak van IT en management en zijn jonge ondernemers. Ze vinden het stuk van Erik Stam een verhaal waar je het moeilijk mee oneens kunt zijn. "Er moeten innovaties zijn en dat moeten de juiste innovaties zijn, zegt hij. Natuurlijk! Toch hebben we kritiek. We vinden Stams punt niet ambitieus genoeg en niet concreet genoeg. Hij zegt niet hoe en waarom er innovaties moeten komen. Het blijft bij *Laissez innover*. Wij denken dat het beter is om te laten zien hoe je tot een ecosysteem komt met kansen en risico's. Vanuit de regering moet er een visie zijn. Die moet niet bang zijn om te falen. Als er zo'n ecosysteem is kunnen startups bloeien, zoals ze dat nu in Amerika doen. Verder vinden we de welvaart van nu handhaven eigenlijk niet genoeg. Waarom niet groeien?"

Roos Machielse en Louise van Gend, beiden (vanuit verschillende disciplines) bezig met internationale betrekkingen, vinden Holslags verhaal een mooi verhaal, met veel waars erin, en een prikkelende metafoer. "De kool dus. Die prikkelt, alleen klopt-ie volgens ons niet. Holslag ziet de lagen van de kool als delen zonder verband. Er is een kern, en

er is een buitenrand. Maar als je de buitenbladeren wegsnijdt, heb je nog steeds een kool die heel goed te eten is. In de echte wereld is dat niet zo. De kern kan, ook al is hij op zich goed gezond, worden aangetast door ontwikkelingen in de buitenrand. Nederland is een land waar de kern prima op orde is, maar er kan polarisatie ontstaan door invloeden van buitenaf. Denk aan de vluchtelingenstroom, de economische crisis of de aantrekkingskracht van ISIS. Ons alternatief voor de kool is een mikadospel. In de winkel is het nog geordend, maar ga je ermee spelen dan ligt alles door elkaar en raakt alles met alles op verschillende vlakken."

Bram de Jongh en Maarten Markus, respectievelijk student Urban en Regional planning en net afgestudeerd in Urban Studies: "Dat Zef Hemel pleit voor schaalvergroting vinden wij absoluut een prikkelende gedachte. Hemel vindt dat Nederland moet kiezen voor de grote stad, groter dan de Randstad. Want wat de Randstad aan agglomeratievoordeel biedt, valt tegen, zegt hij. Dus Nederland kan niet anders dan inzetten op Nederland als stadstaat als het wil blijven meetellen. Misschien is dat zo. Maar wij vragen ons af hoe het dan zit met de leefbaarheid. Nederland heeft mooie, leefbare wijken en steden. Dat is óók een kracht. Misschien is het wel beter om daarmee concurrerend te zijn."

De bijdragen van de genoemde sprekers zijn te lezen in de bundel 'Koninkrijk der Nederlanden. Contouren van de derde eeuw' (WRR/ Amsterdam University Press ISBN 978 94 6298 183 6)

Tom van den Brink & David Schelfhout

de mogelijkheid zich te laten horen op de thema's die hij of zij belangrijk vindt. Burgers vinden elkaar massaal op online platforms die zich hard

U heeft het net allemaal gehoord: professor Kinneging is somber over de toekomst van onze democratische rechtsstaat. Een kleine greep uit zijn zorgen: het parlement staat machteloos, de burger heeft geen interesse in de publieke zaak, laat staan verstand ervan, en de tirannie van de staat ligt voortdurend op de loer. Het verhaal van Kinneging klinkt bijna als een doemscenario. Hij lijkt terug te verlangen naar vroeger tijden waarin alles beter was. Toen was de burger nog bereid zich te verdiepen in politiek. Toen hadden we tenminste nog kwaliteitsjournalistiek. En toen, ja toen hadden politici en bestuurders tenminste nog een serieuze morele standaard.

Maar wat nou als we die nostalgie naar vervlogen tijden los proberen te laten? Als we de komende honderd jaar van ons Koninkrijk niet zien als bedreiging van onze rechtsstaat, maar als een kans om ons bestel een stap verder te brengen? Als we ook buiten de traditionele instituties durven te denken? Als we, met andere woorden, onze democratie niet zien, zoals Kinneging, als de taximarkt van een paar jaar geleden, maar als de markt nadat die op zijn kop werd gezet door Über.

Dan doemt er een heel ander beeld op aan de horizon. En dan zien we dat onze democratie veel kan leren van een innovatie als Über. Zo'n democratie is onderdeel van een wereld waarin mensen direct met elkaar in contact staan. Precies zoals Über direct vraag en aanbod bij elkaar brengt. Die wereld lijkt de heer Kinneging niet te willen zien.

Voor onze democratische rechtsstaat liggen hier veel kansen, vooral als we kijken naar de belofte van sociale media. Kinneging ziet, bijvoorbeeld, een parlement dat steeds minder in de melk te brokkelen heeft. Laten we er eens vanuit gaan dat dat niet zo erg hoeft te zijn. De Nederlandse burger heeft dat parlement misschien wel veel minder nodig in de komende eeuw. Digitale en sociale media geven elke burger, meer dan ooit,

maken voor een bepaald ideaal. Neem bijvoorbeeld de tienduizenden Nederlanders die online hun steun uitspreken voor hulp aan vluchtelingen, zoals het maken van welkomstpakketten voor vluchtelingen. Bijvoorbeeld politieke partijen hebben moeite in dit soort processen hun toegevoegde waarde te tonen: burgers vinden elkaar ook wel zonder hen.

Een ander voorbeeld: sinds recent is het mogelijk online referendumverzoeken in te dienen. GeenPeil vormt daarvan het bekendste voorbeeld. Binnen een aantal weken ontving dit initiatief zo'n 450.000 steunbetuigingen. De kiesraad moest vier extra mensen aannemen om deze stroom aan te kunnen. En heel Nederland mag zich nu dus uitspreken in een referendum dat volledig in de digitale wereld ontstond.

Deze voorbeelden laten zien dat burgers bij maatschappelijke discussies betrokken willen en kunnen zijn. Nieuwe online democratische initiatieven en innovaties maken dat allemaal mogelijk. We zouden nog veel meer voorbeelden uit andere sectoren kunnen noemen: C1000-initiatieven in tientallen gemeenten, het journalistieke platform De Correspondent – ook dit soort innovaties plaatsen richtingwijzers in de route die wij voor ons zien.

De heer Kinneging heeft gelijk: onze rechtsstaat is kostbaar bezit, waar we voorzichtig mee om moeten gaan. Maar voorzichtigheid is niet hetzelfde als pessimisme. Een toekomstgerichte en optimistische houding is noodzakelijk om de uitdagingen van de komende honderd jaar het hoofd te kunnen bieden. We moeten de ruimte geven aan de hoopvolle initiatieven die overal in het land opborrelen. De oude instituties hoeven niet te verdwijnen, maar ze kunnen wel dringend hulp gebruiken van innovaties uit de nieuwe wereld. Want Nederland kan echt wat meer Über in zijn democratie gebruiken.

Matthijs Kleij & Jan Jacob Vogelaar

Zoals ieder jaar geschiedt, vindt ook dit jaar weer de jaarlijkse lintjesregen plaats. Die dit jaar, komisch genoeg, net als ons Koninkrijk 200 jaar bestaat. Uit het betoog van mevrouw Brinkgreve blijkt dat zij dit aanschouwt met een zekere argwaan. Zo stelt ze dat achter de warme taal van eigen kracht en fijn-samen-meer-voor-elkaar-doen een politiek gestuurde dwingende sociale en psychische agenda schuilgaat.

Deze cynische kijk op de rol van actief burgerschap in onze hedendaagse maatschappij delen mijn mede-auteur Matthijs Kleij en ik niet. Wij bekijken deze ontwikkeling liever positief. Door de waardering van de 'mantelzorger', bijvoorbeeld middels lintjes, is de overheid op de goede weg. Het is een mooie opstap naar volledige erkenning van het belang van actief burgerschap. Maar ik ben het met Christien Brinkgreve eens dat woorden niet voldoende zijn, de overheid moet een stap verder gaan. Als wij, als samenleving, willen dat actief burgerschap centraal komt te staan, moet de overheid daar achter gaan staan. Zowel in woorden als in daden.

Om handen en voeten te geven aan het idee dat burgers het niet alleen kunnen, stellen wij de volgende beleidsmaatregel voor, die een impuls zal geven aan actief burgerschap. Wij noemen het de 'Tien van Christien'. Dat zijn tien door de overheid betaalde werkdagen die werknemers kunnen gebruiken voor actief burgerschap. Dat betekent dat iedere burger 80 uur per jaar krijgt om, 'gewoon', burger te zijn! Neem de strafrechtadvocate die nu bij haar eenzame buurman langs kan gaan. Neem de drukke politieagent die tijd kan vrijmaken voor het huishouden bij zijn schoonmoeder, of neem de starter die in zijn vrije tijd van zijn krachtwijk een prachtwijk kan maken. Prachtige resultaten die op korte termijn in gang kunnen worden gezet. Om nog niet te spreken over de financiële voordelen die dit op de lange termijn zal hebben: een maatschappij waarin burgers oog hebben voor elkaar, is een maatschappij waarin we niet langer continu een beroep doen op instellingen en instituties, maar 'gewoon'; op elkaar.

Begrijpt u mij vooral niet verkeerd. We bespreken nu een ludieke beleidsmaatregel die er in deze vorm uiteraard niet snel zal komen. En toch, toch is het goed over deze maatregel te spreken: niet als doel, maar wel als middel. Als middel om de discussie te starten over de term werk.

Het CBS concludeerde onlangs dat Nederland een zeer sterk arbeidsethos kent: werk is erg belangrijk voor ons. Hier ontstaat een spanning: de spanning tussen het belang van werk enerzijds, en de wil naar meer actief burgerschap anderzijds. Daarom moeten wij de discussie voeren over het begrip werk. Want het begrip werk is, in haar huidige vorm, een achterhaald begrip. Zolang wij werk, mantelzorg, vrijwilligerswerk en andere vormen van actief burgerschap niet als één geheel gaan zien, zal deze spanning tussen werken en burgerschap blijven bestaan.

Recent ging het hier hemelsbreed honderd meter vandaan, in de plenaire zaal van de Tweede Kamer, over het grote belastingvoordeel dat werkenden komend jaar gaan krijgen. Ja, want werken is het hoogste goed in ons land. En daar valt ook best iets voor te zeggen. Echter, wat we onder werk verstaan is het verkrijgen van een inkomen door arbeid. Maar is dat niet enorm achterhaald als we kijken naar alle uitdagingen waar onze samenleving voor staat? Een mentaliteitsverandering is nodig, wanneer wij het hier prettig met elkaar willen blijven samenleven. En daar kan de overheid een grote rol in spelen door ervoor te zorgen dat niet alleen werken loont, maar ook actief burgerschap. Het begrip werknemer zeggen we vaarwel en we hanteren voortaan de veel meer zeggende term: burger! Want werk en burgerschap zijn niet te scheiden!

Kauthar Bouchallikht & Peter Buiting

Het leukste ligt al achter ons, en het komt nooit meer goed. Een boodschap die niet bepaald vrolijk stemt. Onze rechten en vrijheden worden bedreigd, en het gaat ons niet lukken om hun kracht en schoonheid te verdedigen. We zullen verzuimen uit te nodigen tot vrijheid, en we zullen aan onze opdracht niet voldoen, zo stelt Bessems. Te wapen, de vrijheid wordt bedreigd!

Maar wacht eens: dé vrijheid? Is vrijheid zo helder omljnd? Hebben WIJ een supervrijheid, en pakken ZIJ die af? Dat klinkt niet als een vrijheid waarin u en ik tot ons recht kunnen komen.

We zijn al veel eerder dan 1813 begonnen met worstelen om vrijheid, om ruziën met wat het betekenen mag. Ooit waren we als Republiek der Nederlanden misschien de vrijste staat ter wereld. Althans, naar de begrippen van toen. U zou er namelijk niet willen wonen. Ik ook niet trouwens. Een rooms-katholieke Peter, zoon van een bekeerde moeder, in overheidsdienst? Ze moesten er niet aan denken! Kauthar, net als ik student Bestuurs- en Organisationswetenschap, had ook een ander vak moeten kiezen. Atheïsten en agnosten hadden hun vrijheid al helemaal elders mogen zoeken. De oude tijden keren wederom, zoals Van Hogendorp en de andere stichters van dat Koninkrijk hoopten? Alsjeblieft niet!

Laten we nog een stap verder in het verleden zetten. Mag ik u even voorstellen? Dit zijn tientallen personen die gedurende 2000 jaar deze grotwand hebben bewerkt, hun afdruk achtergelaten. Ja, het ziet er nu zo uit alsof een abstract kunstenaar of bevlogen kleuter een prachtig, helder omljnd plan had. Maar ja, op zich zou u morgen naar Argentinië kunnen vliegen om er uw eigen hand bij te zetten. 11.000 jaar mensenwerk, en nog niet af. Misschien wel nooit. Het lijkt vrijheid wel.

Terug naar vandaag, dit symposium. We zijn gedoemd om vrij te zijn, en volgens mij bedoelde Sartre met 'doem' niet dat het een lolletje zou gaan worden. Ik moet mijn afdruk achterlaten, en dan vind ik het handig om te weten waar uw hand staat. Dát is wat Bessems zonet ook gedaan heeft. Zijn beeld van vrijheid staat onder druk. Hij draagt vandaag bij aan hoe vrijheid er morgen uitziet, net zo goed als de dreigingen voor zijn beschreven concept. Mensen die andere vormen van burgerlijke vrijheid zien staat het vrij die te uiten. Als u uw vrijheid wil ontdekken, dan heeft u de rotklus te luisteren en te ruziën.

Die rotsmuur is niet de schildering, of de grove rots. Het is de verzameling van personen. Zo ook met vrijheid waar we naartoe werken, maar die we nooit kunnen afbakenen. De burgerlijke vrijheden van onze derde eeuw worden betwist. Gelukkig maar, dat betekent namelijk dat er voor iedereen nog ruimte is om zijn handafdruk te zetten. Zo blijven we vrijheid definiëren anno nu, en hopelijk ook verder in onze Derde Eeuw.

Frederiek Pennink & Stijn Pieper

Stelt u zich eens een 13e provincie van ons Koninkrijk op zee voor. Een provincie ter grootte van een stad. In deze stad komt uw zelfrijdende en -denkende auto aanrijden wanneer u hem nodig heeft. U kunt hem achterlaten niet alleen voor één of twee volgende gebruikers, maar voor generatie op generatie. Een slimme & zuinige stad, waarin informatie op vrije en democratische wijze een rol speelt in het verbinden van zijn gebruikers en objecten. Wij, Stijn & Frederiek, denken dat Nederland best mag dromen van een dergelijk toekomstbeeld.

Wij vragen ons echter af of u, en Erik Stam in het bijzonder, met ons mee zou willen dromen? Prof. Stam geeft namelijk aan juist niet te ver vooruit te willen blikken, maar in plaats daarvan te willen focussen op de voorwaarden voor welvaartsbehoud. De beschrijving van Stam is alsof onze economische welvaart af moet hangen van een innovatie-ecosysteem bestaande uit individuele ondernemers die onze gevestigde orde moet gaan uitdagen.

Hoewel we het volledig eens zijn met zijn analyse dat een tango van technologische innovatie en institutionele aanpassing de voorwaarden zijn voor dit behoud, denken we toch dat er nog iets mist in zijn analyse. Stam noemt in zijn stuk slechts eenmaal het woord doelgerichtheid en ambitie. Volgens ons zit hier nu net de crux. Net zoals de tango naast twee dansers ook begeleiding nodig heeft in de vorm van muziek, denken we dat Stam's tango om een begeleiding van publiek leiderschap en doelgerichtheid vraagt.

Als je namelijk kijkt naar de sectoren waarin Nederland vandaag de dag innovatief bezig is, dan zie je dat innovatie niet iets is dat zomaar ontspringt vanuit een goede sociale en technologische infrastructuur alleen. Veel van onze meest succesvolle sectoren zijn deels ontsprongen uit noodzaak. Zo zijn

wij bijvoorbeeld sterk in landbouw technologie, omdat ons kleine grondoppervlakte om zeer efficiënt gebruik van grond vraagt. We zijn sterk met watertechnologie door het moeten samenleven met water. En onze vooruitstrevendheid op het gebied van ICT en de dienstensector zou te verklaren zijn door het moeten samenleven met 17 miljoen mensen 'op dat hele kleine stukje aarde'.

Hoewel Stam gelijk heeft wanneer hij zegt dat voorspellen hoe de economie er in 2115 uitziet onmogelijk is, kunnen we wel degelijk vandaag de dag de contouren schetsen van wat noodzakelijk zal zijn in de Derde Eeuw. Vergrijzing zal om innovatie in zorgtechnologie vragen, immigratie vraagt om sociale innovatie, en klimaatverandering vraagt om een scala aan socio-technologische innovaties. In deze noodzakelijkheden mogen we zeker ambitieus zijn en is een heldere visie over wat goed is voor onze maatschappij noodzakelijk.

Dus, laten we bijvoorbeeld dromen van een 13e provincie en niet de illusie hebben dat innovatie zonder publiek leiderschap -een heldere visie en doelgerichte privaat-publieke samenwerkingen- ons Koninkrijk er duurzaam economisch op vooruit zal gaan. Het is aangetoond dat slimme jongens en meisjes, die met de juiste instelling gaan ondernemen, het een heel eind kunnen schoppen vanuit hun garage. Vervolgens kunnen ze in een tango met instituties groeien. Maar wij denken, dat om daadwerkelijk te kunnen meespelen op het internationale speelveld, een krachtige visie van alle lagen overheden in het Koninkrijk der Nederlanden, niet mag ontbreken.

Bram de Jongh & Maarten Markus

Nederlandse steden. Als we eens kijken naar wat tweehonderd jaar Koninkrijk ons gebracht heeft, en wat de positie is van Nederland op het wereldtoneel, dan biedt dat perspectief.

Wij hebben voor u een toekomstbeeld voorbereid. Wat is het lot van Nederlandse steden over honderd jaar en hoe kunnen we deze beïnvloeden?

Zef Hemel heeft in zijn bijdrage enkele belangrijke trends benoemd. Verstedelijking, globalisering, Technologische ontwikkeling. Steden hebben in toenemende mate de rol economische groei te stimuleren als innovatiemachines. Hij is ook kritisch op Nederland. De Randstad is niet efficiënt als innovatiemachine, vooral als je deze vergelijkt met de mega-cities London of Los Angeles. De Nationale overheid mist het besef dat om aan te haken bij de wereldeconomie, stedelijke groei topsector nummer 1 zou moeten zijn. Om economisch overeind te blijven staan moeten onze steden groeien. Verdubbelen zelfs. Laat alle bedrijven zich hier vestigen, stimuleer kennisimmigratie. Amsterdam, verkoopt uw grond aan de hoogsteieder. We moeten wel.

Maar is dit niet een doembeeld? "Het eenzijdige streven om economisch concurrerend te zijn doet de kwaliteit van onze stedelijke leefmilieus tekort"

Als economische ontwikkeling weer prioriteit wordt, dan lopen we het risico terug te gaan naar de 19e eeuw. Een toekomst waar de toenemende druk op steden de onderklasse naar de vinx-ghetto dwingt: afhankelijk van de stad, maar geen waardig onderdeel. Zoals nu al in Londen zichtbaar wordt, levert een 'global city' een stad op die weinig aantrekkelijk is als stad om te leven. London en New York zijn alleen nog symbolisch verbonden met hun landen. Zie je het voor je: Amsterdam als het kleinere zusje van London... Een kopietje.

Wij roepen om een alternatieve Nederlandse toekomst.

Laten we de blik verleggen naar waar wij nu gelukkig van worden. Waar Nederland in ruimtelijk opzicht goed in is. De Nederlandse planningsgeschiedenis heeft geleid tot één van de meest leefbare stedelijke regio's op aarde. Daar willen we op verder bouwen, met die wetenschap de toekomst vormgeven. Denkt u eens in wat dat zou betekenen voor onze achterkleinkinderen. Een groene leefomgeving, nog steeds van huis naar werk op de fiets, uitmuntende universiteiten waar zij hun kinderen naar toe sturen en een economisch en sociaal klimaat dat barst van de internationale én Nederlandse invloeden. Nederlanders krijgen alle ruimte hun sociaal en cultureel kapitaal te investeren in hun eigen woonomgeving. Nederlandse steden blijven zo geworteld met hun context. Internationaal bereikbaar, maar met een lokale identiteit. Cultuur is er voor mensen, niet om te concurreren met andere steden in de wereld, zoals wordt beoogd met het symbolische Cultuurpaleis hier in Den Haag. Over honderd jaar kijken Londen, New York en Tokyo met jaloezie naar de oase van onze Randstedelijke welvaart die niet gestoeld is op de groei van het BBP alleen.

Nederland kan in de wereld een radicale koers varen door leefbaarheid leidend te maken. Als we onze steden niet verkopen aan de kapitalistische wereldeconomie heeft over honderd jaar Nederland de meest leefbare stedelijke regio van de Wereld. Nederland doet dan weer volop mee. Wij concurreren dan namelijk op een schaars stedelijk leefmilieu.

Volgens Jonathan Holslag moeten we de wereld benaderen als een kool. De ervaring van geopolitieke belangen is te illustreren aan de hand van de concentrische gelaagdheid die tevoorschijn komt wanneer een kool dwars door midden wordt gesneden. Hier hebben we zo'n dwarsdoorsnede van een kool.

Louise van Gend & Roos Machielse

Stelt u zich nu voor: u heeft deze kool in uw keuken liggen. Hij ligt er al een poosje, en u heeft besloten hem vanavond in een mooi gerecht te gaan gebruiken. U pakt de kool, en constateert dat de

buitenrand al een beetje verschrompeld en zelfs bruin is. Maakt dat veel uit? Nee, toch? U laat zich immers niet weerhouden van die verpieterde buitenrand; het overgrote deel van de kool, inclusief haar kern, zal prima smaken!

Staat de kool vervolgens symbool voor de wereld waar u en ik nu in leven, en de rol die Nederland hierin heeft? Nee.

Juist die gelaagdheid van de kool gaat uit van de veronderstelling dat er sprake is van een één voor één aanpak. Elke laag kan apart beschouwd en benaderd worden. Hiermee is de kool als metafoor te gebruiken voor prioriteiten en doelen van Nederland: een gestructureerde en geplande benadering van zowel binnen- als buitenlandse aangelegenheden.

Maar de kool schiet tekort in het weergeven van wat er werkelijk gebeurt in de wereld. Of zich nu kwesties afspelen die hun oorsprong vinden in de gordel van onzekerheid (bijvoorbeeld de huidige vluchtelingenstroom uit Syrië), of in een monetaire constructie onder Europese landen, of in de kern zelf (een almaar groeiende kloof tussen opleidingsniveaus binnen en buiten de Randstad); elke kwestie is voelbaar in de kern. Wat betekent dit? De wereld, waarin wij leven, kent weinig structuur. De kool is niet zo geschikt om die werkelijkheid te beschrijven. Wat is een betere metafoor?

Als een mikado spel. U begint ermee: de stokjes liggen bij elkaar en overzichtelijk in het doosje. De spelregels zijn duidelijk, en de prioriteiten ook: zoveel mogelijk stokjes weten te pakken zonder de constructie te laten wankelen. Bijvoorbeeld: Nederland zoekt een passende houding tegenover Rusland na het neerhalen van vlucht MH17. Welke uitwerking hebben deze doelen dan? Dat er een mix van stokjes ontstaat, waardoor de constructie hoogst waarschijnlijk beweegt, wanneer je er een stokje uitpakt. Nederland claimt de onderste steen boven te halen, maar kan hier niet aan voldoen, zeker niet gezien de economische relatie met Rusland.

Wat zegt de mikado metafoor over de houding van Nederland?

Een spel mikado geeft weer hoezeer kern en buitenrand met elkaar in verbinding staan. Evenwicht is de sleutel tot succes. Dat betekent dat een optimale aanpak rekening houdt met alle gevolgen van dien. Nederland is daarom op logische wijze te verenigen met deze metafoor, door elementen die Holslag zelf ook benoemt:

- Nederland zal zich pragmatisch maar ook streng moeten opstellen richting de rest van de wereld. Tegenover Rusland bijvoorbeeld: ons land zal afhankelijk zijn van gas, maar zich in Europa populairder maken door in het sanctiebeleid mee te gaan;
- over Europa gesproken; veiligheid kan niet enkel en altijd met eigen militaire krijgsmachten tot stand komen, maar is gebaat bij een hogere aanpak, eventueel via de NAVO.

Wat hieruit voor Nederland in de geopolitieke wereld het belangrijkste element is, zal de combinatorische aanpak zijn. Dit leidt tot geloofwaardige politiek voor binnen- en buitenland; een belangrijk concept in de strategie van geopolitiek. Spaar dus de kool, speel een spel mikado om te begrijpen wat geopolitiek is.